

Клочков Ілля Володимирович,

кандидат філософських наук,

доцент Національного університету харчових технологій

**ПРОБЛЕМИ БУТТЯ ТА СВІТОГЛЯДУ ЛЮДИНИ ЯК
НАСКРІЗНІ ТЕМИ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ
В. І. ШИНКАРУКА**

Відродження філософської думки в Україні можна позначити початком 60-х років, коли в Києві П. В. Копнін заснував новітню школу логіки, в подальшому становленні якої можна було спостерігати поворот від матеріалістичної діалектики до кращих взірців європейської антропології, екзистенціалізму і методології наукового знання. Завданням українських філософів (В. І. Шинкарука, М. В. Поповича, С. Б. Кримського, О.І. Яценка, М. Л. Злотіної, В. Ф. Чорноволенка, В. С. Горського, І.В. Бичка, А. К. Бичко, М. О. Булатова, В. Г. Табачковського, В. В. Ляха та багатьох інших) були з'ясування антропологічного, науково-методологічного значення світогляду та пізнавальної діяльності в онтологічному дискурсі філософії: "У галузі філософії виступ шістдесятників набирає оригінальної форми своєрідної "реконквісти" (термін, яким в іспанській історії позначається процес відвоювання іспанської території від арабських завойовників, звільнення Іспанії від арабів-маврів). Після виходу у світ 1966 р. книги Копніна "Вступ до марксистської гносеології", останній розділ якої "Істина, краса, свобода" виразно демонструє екзистенціальну інтенцію тлумачення гносеології, відбувається фактичний поділ київських філософів-шістдесятників на дві групи, що спеціалізуються на логіко-гносеологічних і гуманістичних проблемах (відділ логіки наукового дослідження) - червоний позитивізм та червоний екзистенціалізм)" [1,65-66].

Філософські проблеми сучасного етапу розвитку технічної революції, становлення світоглядних категорій філософії, формування духовної культури людини в умовах сучасної цивілізації, історія філософії України (у тому числі дослідження творчості Г. С. Сковороди), переосмислення гносеологічного

скарбу німецької класичної філософії (зокрема, ідей І. Канта, Г. В. Гегеля), питання і діалектико-матеріалістичного розуміння відношення мислення до буття (виявлення світоглядної опосередкованості філософського знання), логіки, методології знання були висвітлені у творах В. І. Шинкарука (1928-2001).

В. І. Шинкарук обґрунтував чотири фундаментальні ідеї: про бутність світогляду як особливу форму суспільної самосвідомості ний, як спосіб духовно-практичного опанування дійсністю; сутність світогляду в контексті розвитку людської свідомості як такої, цій ні і являється передусім світоглядною свідомістю; про філософію її форму теоретичної постановки і розв'язання кардинальних.

Основним напрямком його філософських роздумів було пояснення, з одного боку, обмеженості теорії пізнання, а з іншого, - і оновлення ідеалу мислення, наукової культури, творчості, і гуманістичної сфери філософської думки. Ця остання розвивалась як подолання відособленості онтологічного та гносеологічного змісту теорії, діалектики як основи філософії. Приділяючи особливу увагу розвиткові поняття трансцендентальної логіки, аналізуючи філософію І.Канта, В.Шинкарук доходить висновку про історичну спадщину діалектичної логіки як науки, що набуває певного системного мислення і безпосередньо впливає на створення нової життєво-раціональної логіки, контури якої засвідчують, «що в основі своїй мислення не входить у предмет дослідження логіки, є відмінним від Суто формалізованих структур» [2, 187-230]. Значення діалектики як теорії розвитку пізнавальної діяльності Людини, структури людського мислення, зведення всього комплексу і світоглядно-філософських, життєвих категорій до суми незмінної, диперсоналізованої науки, абстрактних прикладів є, на думку В. І. Шинкарука, безглуздою спробою виробити досконалі правила керування життям, котрі виступають затемненням істини й засвідчують про невмотивовану агресію ідеального, некритичного розуму, відчужують людину від її внутрішнього світу, культури, насамперед, від самоусвідомлення: "Логіка думки, щоб бути логікою не дана мисленню апріорі у наперед сформованому вигляді. Категоріальні форми

мислення охоплюють у новому об'єкті пізнання лише те загальне, що вже опановане у пізнаних об'єктах" [3, 11].

В. І. Шинкарук визначав людину, як особистість з позицій екзистенціального світосприйняття: "Найважливішою особливістю людини є здатність переживати уявлюване як дійсне, минуле і майбутнє - як теперішнє. Все те, що відходить у минуле, не зникає з нашого життя, а входить у нашу свідомість, відтворюється уявою, переживається багато разів, іноді з ще більшою силою, ніж у момент реальної події. Звичайно, не все, що трапляється в житті, не всі часи нашого буття входять у наше "внутрішнє" життя, у сферу переживань людини. До цієї сфери належить тільки "наповнений" час, час життєвих справ та подій. Вони-то й поєднують різні часи життя людини в живу нитку часу цього життя" [4, 8].

Соціально-історична та діяльнісно-практична сутність людини, її відношення до світу, основні світоглядні орієнтири, визначення практичних та духовних основ як головних форм єдності людини й буття - ці питання розглядали також В. П. Іванов, С. Б. Кримський, О. І. Яценко, І. В. Бичко, М. Ф. Тарасенко, В. Г. Табачковський, І. Н. Молчанов, Н. М. Єсипчук. Розв'язання суперечності відбувається через взаємовідношення людини і природної дійсності, за наявної наукової, природничої, міфологічної картини світу: "Але практика вказує на те, що вчення про світ поза людиною виявляється таким злиденним, як учення про людину поза світом. У першому випадку воно охоплює лише матеріально-природну, абстрактну, відсторонену від культурно-історичної, межу діяльності, по-друге, воно також обмежене лише природно-антропологічним аспектом людського буття. Тому з поля зору виходить чи сутнісно обмежується у власній, специфічній окресленості культурно-історичний світ, де матеріально-природні передумови людського існування асимілюються та активно перетворюються в особливий рід соціальної предметності" [5,4].

Переоцінюючи принципи причинності (детермінізму) та цілепокладання (телеології), життя людини відповідно до тогочасної науково-матеріалістичної

картини світу розглядали як ступінь еволюції. Світ у контексті антропологічних дискусій 60-х років визначається як культура, історичне минуле, як надана людині феноменальна дійсність, таємниця, яку вона не лише споглядає, а й відчуває, пізнає в усіх radoщах та поразках, визнаючи власну долю, проблему "бути чи не бути" та проблему свободи, а водночас практично та духовно перетворює, відроджує, спираючись при цьому на життєвий досвід, на здобутки минулого. Занурена в сучасність, вона очікує, сподівається, вірить, діє, проектує майбуття, тобто, здійснюючи внутрішню свободу думки, пізнає світ і людей, наближає прийдешність, реалізуючи при цьому естетичні, морально-ціннісні ідеали: "Якщо життя в його реальних досягненнях, у справах та турботах є життям безпосередньої дії, то життя в свідомості охоплює минуле, сучасне та майбутнє в єдине ціле, де минуле не залишається "позаду", а вирушає з нами, де майбутнє не утаємничене, а "бачиться", проектується, переживається. Свідомість - це і є той зв'язок часів в актах нашої життєдіяльності. "Прийти" до свідомості означає встановити зв'язок часу власного буття. Важливою прикметою людини є її здатність переживати уявлюване, як дійсне, минуле та майбутнє - як сучасне" [5, 8].

Філософію, вважає В.Шинкарук, не можна редукувати лише до теоретичної, вербальної моделі обґрунтування навколишнього світу, за своєю суттю вона спрямована на становлення внутрішніх, смислових горизонтів людського мислення, вона є духовною майєвтикою серця, феноменом життєдіяльності, творчості, а не механічним відображенням світу. Вона концентрує, відтворює аксіологічні виміри життєвої позиції індивідуума.

Центральною, з позицій антропологізму, є проблема людського існування, світогляду, культури, діяння: "Пафос історико-філософських досліджень В.Шинкарука, присвячених співвідношенню діалектики, логіки та теорії пізнання, - у прагненні подолати відособленість гносеології від антропології через обґрунтування думки, що філософія аналізує буття в органічному зв'язку з розв'язанням свого основного питання (про відношення мислення до буття), а відтак це питання стає свого роду основою для аналізу буття.

Філософсько-антропологічна рефлексія могла чинити таке співвіднесення буття й мислення, що містило б послідовне доведення філософського витлумачення буття до способу буття людини й відповідно - принципової значущості тієї обставини, що відношення мислення до буття є похідною від ширшого спектра ставлення людини до світу" [6].

Творчість філософів-шістдесятників і їх наступників визначалась з позицій світоглядної діалектики істини, антропології, світо-антропо-пояснення (П.В. Копнін, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський). Особливо цю проблему розробляв В.І. Шинкарук, який переосмислив її на глибинному світоглядному рівні, долаючи звужене розуміння людини, висвітлюючи на основі світовідчуття (природної, культурно-історичної, соціально-психологічної, наукової, духовної дії), на основі становлення суб'єктивного світу (ідеальних можливостей свідомості), єдності предметно-матеріального та предметно-ідеального тощо. Категорія "діяльність", якій приділялось багато уваги в дослідженнях українських філософів і яка є однією з центральних позицій духовно-практичного освоєння людиною навколишнього світу включає в себе такі моменти.

Вона розвивається як творчість, відродження, мотивоване конструювання культурного осереддя. Людина як сіяч певних істин завжди має можливість обирати, відповідати, бути приналежною до світу минулого (історичне та національне самоусвідомлення), творити у теперішньому часі і піклуватись за майбутнє

Десакралізація терміна "діяльність" тлумачиться В.Шинкаруком як певна архітектоніка волі та розуму. Діяльність визначається як форма практичної, цілеспрямованої дії людини заради створення стійких надбудов щодо природи, це вихід з первісного стану, тобто зародження культури. Вона інтерпретується також як діяння, натхнення, творче моделювання думки, можливість, котра долає руйнацію, але провокує цивілізацію і породжує культуру, є не лише уречевленням, а й предметно-духовним відображенням сутності людини - одухотворенням, мистецтвом, що мають у своїй основі поняття пізнання та свободи як складові моменти процесу творчості.

Практика, в свою чергу, має включити в себе свідомість та пізнання (реальне перетворення предметів навколишньої дійсності). Вона - діяльність, спосіб історичного буття людини у світі, діалектична суперечність між людиною та природою, - смисло-та культуротворення.

Сутність світогляду як визначення життєвих, духовних позицій щодо становлення культури почуттів та мислення - не проекція на світ особистості зовнішніх закономірностей, взаємовідносин у суспільстві (хоча останнє, як світ традицій, норм, історичних реалій, у процесі становлення свідомості індивіда відіграє певну роль), не занадто заангажоване конструювання свідомості, пригнічення духовних основ існування індивідуума, надмірна виховна опіка, форма самоусвідомлення людиною власної сутності, вибір життєвої позиції, пошук смислу життя. Він - світ думки й волі, доленосна проблема, основа життя духу, дійсність, яка створюється людиною в процесі її предметно-практичної діяльності, основа онтологічного просвітлення.

Світогляд - теоретико-практичне виокремлення людини з природи (визначення предметно-трудової діяльності), це - не лише фізіологічні резерви центральної нервової системи, а й феноменально-екзистуюча дієвість - жага до життя та пізнання. У ньому від народження об'єктивний світ відображається у відношенні до людини, крізь призму культурно-етнологічних, духовних відносин, життєвих цілей та інтересів.

Світогляд - форма екзистенціального, онтологічного, соціального самоусвідомлення людиною власної сутності, спосіб духовно-практичного освоєння світу (який відкривається людині через її світогляд і за наявності тих умов, які сприяють його зародженню).

Світ людини - це проблемність та метапроблемність, можливість неможливого, вихід на шлях випробування власної долі, постійний вибір, зорієнтованість на буття іншого, співпереживання - комунікація у природно-духовному світі. Це - світ культури та життєвих горизонтів особистості, кожного індивідуума (саме духовна культура, життєва позиція, само-визначення особистості й життєтворчість, єдність світоглядно-етичної

культури). При цьому соціально-культурні фактори виконують особливу роль: формують буденний та науковий світогляд, морально-етичні контури діяння, художньої творчості, свідомість та самосвідомість людини, співвідношення її знання та віри, почуттів, емоцій, волі, упереджень тощо: "Світоглядна свідомість, єдність людини, особистості являє собою складну мозаїку уявлень та імпульсів поведінки, де поєднуються рефлексивні та нерелфлексивні складові, свідомі та позасвідомі мотиви та нахили.

Узагальнене висловлення світовідношення - життєвий досвід людського. Світогляд - це самостійний компонент людського існування, духовна квінтесенція усвідомленого буття, котра стала життєвою настановою, упередженнями, а не утворенням готових істин" [7, 303].

В. Шинкарук підкреслював, що світогляд, насамперед, - буття особистості у світі, а не прив'язування, щеплення об'єктивних закономірностей соціуму. Світогляд не складається лише з певних форм готових знань, кодексу правил пізнавальної діяльності, він є осмисленістю буття та рівнем самовизначення людини в ньому - духовно-теоретичною, природною, предметно-практичною діяльністю.

Світ - це дійсний предмет світогляду, що є об'єктивним (себто існує незалежно від волі людини), але це світ, у який приходить кожна людина, де формується її світогляд, становить лоно культури, рівні духовної творчості (світ людини виявляється культурною дійсністю, життєвою даністю, а не лише сукупністю, зібранням матеріальних форм, які надаються людині у спогляданні. Цей світ відтворюється нею в процесі активного, предметно-теоретичного і практичного розвитку).

Центральний момент функціонування світогляду в культурному осередді людської духовності - неможливість бути ззовні нав'язаним, протиставленим людському існуванню. У людини спочатку мають виробитися внутрішні вимоги щодо самовизначення почуття відповідальності за вияв власних духовних сил перед самим собою та перед іншими людьми, перед соціумом. Багатогранність, гармонійність не надаються їй у вигляді готових істин, якостей життя, а

здобуваються нею в процесі індивідуальної діяльності. Світогляд безпосередньо пов'язаний з духовною культурою, яка є продуктом людського самоусвідомлення, предметно-теоретичної та практичної діяльності, насамперед, феноменом космічно-природного, духовного життя.

Уся сукупність створених людиною духовних багатств та цінностей, серед яких - філософія, наука, ідеологія, моральність, мистецтво, історія - виявляється через досвід ретрансляції даних цінностей від одного покоління до іншого, як самовдосконалення людини, впорядковування світу - смислотворення культури. До неї безпосередньо належить виробництво ідей, поглядів, думок (духовно-практична діяльність, що спрямована на визначення соціально значущих духовних образів, які мають сприяти саморозвитку та творчості людини).

Особливість духовної культури, світогляду розкривається через поняття опредмечення та розпредмечення сутнісних сил людини (в цьому процесі здійснюються основні моменти людської життєдіяльності, фундаментальне самотворення людиною себе як істоти природної, соціальної та історичної).

Гуманістичний смисл цього втілюється у вдосконаленні буття та людської особистості, у формуванні самосвідомості, визначенні потреб та ціннісних орієнтацій.

Світогляд - форма культурно-історичної, соціально-психологічної, етнолінгвістичної самоідентифікації, самоусвідомлення людиною власної суті, внаслідок чого вона сприймає, осмислює, оцінює навколишній світ як горизонт власного буття та діяльності, визначає та переживає власне становище у світі (він складається не лише з узагальнених, а й з конкретно-життєвих уявлень людини про світ та місце її в ньому, про перебіг подій, смислів життя, історично-індивідуальної долі людини - її духовну культуру, світогляд, філософію): "Світогляд являє собою особливу організацію свідомості, яка виконує функцію духовно-практичного створення та перетворення всієї світобудови, визначення конкретних цілей та смислу людського існування.

Ця цілеспрямована організація досягається не лише за рахунок виявлення його теоретичних рівнів, тут діють усі сутнісні сили людини: почуття, розум, воля, турботи, здібності, досвід, а у соціальному полі - сукупність різних форм свідомості - політичної, правової, моральної, естетичної та ін." [8, 15].

Центром світогляду є самоусвідомлення індивідумом власної сутності, смислів та випробувань долі, воно спрямоване на внутрішній образ буття людини у світі, є його сутнісним визначенням, втілює світову мету життєдіяльності, активні імперативи, норми поведінки. Як спосіб духовно-практичного оволодіння світом категорія світогляд розкривається, на думку В. І. Шинкарука, у трьох формах вияву:

- матеріально-практичне подолання зовнішності, відчуження світу за допомогою його перетворення у процесі праці (матеріальне виробництво);
- духовно-практичне подолання відчуження світу разом з силами, що панують над людиною та у її свідомості (духовне та наукове виробництво);
- теоретичне пізнання природи, виявлення закономірностей розвитку світу, розкриття його таємниць, з'ясування питання про смисл буття та людського існування в ньому (виявлення якісних форм, в яких регулюються, розвиваються та відтворюються певні сили та можливості самої людини).

Усі визначені форми, по суті, є різновидами діяльності, тобто мають єдину для всіх діяльну, практичну природу та реагують з усією конкретною багатоманітністю матеріального та духовного виробництва соціально-культурних умов життя (здійснюється теоретичний, категоріальний зв'язок відношення "людина - світ", реалізуючись у таких взаємовідношеннях: "людина - природа", "людина - соціум", "людина - історія", "людина - природа - суспільство - екзистенція"): "Світогляд являє собою єдність теоретичного (як форма соціального самоусвідомлення) людини та духовно-практичного опанування світу (як спосіб та засіб його перетворення). Культура (матеріальна

та духовна) - це соціально-історичне, матеріальне опанування (олюднення) природи, її трансформація у світ людського буття" [9, 16].

Образ світу - це динамічні форми продуктивної уяви, виховання та приналежність до певного рівня культури; вони народжуються з мелодією, ритмом материнського співу, оновлюються, збагачуються, видозмінюються у юнацькі та зрілі роки життя як життєві форми дійсності, що утворюються людьми власноруч і за допомогою інших через бесіду, діяльність, діалог, комунікацію: "Людина за своєю суттю істота діяльна, і самодіяльність є власне людським буттям. Реально суцєю є життєдіяльність лише в теперішньому, оскільки людське буття за своєю сутністю є екзистенцією, що постійно трансцендентує себе з наявного буття в істинно суще, його істотною ознакою є свобода (в можливості трансцендентування)" [9, 41-44].

Предмет усвідомлення людиною дійсності - всезагальний, цілісний (ціннісно-смісловий універсум). Суб'єкт цього усвідомлення в онтологічному значенні є метою життя (свідомість не лише відображає, а й створює світ, виходячи з практичного, духовного освоєння світу, вона безпосередньо вкорінена у ціннісні аспекти життя), діяльність людини - це, власне, і є сутність буття. Діапазон світоглядного бачення світу у просторово-часовій окресленості завжди є актуалізацією творчих можливостей розуму - виходом за межі наявного біологічного, соціального існування - випробуванням, вибором долі, пізнання (рівень цього бачення визначається рівнем проникнення, приналежності, засвоєння культури, історії, мистецтва, природознавства, він розкриває людині можливості самотворення).

Розгляд соціально-культурних, матеріально-духовних важелів буття людини у світі передбачає формування самосвідомості особистості. Цей процес є довготривалим (у цьому, з позиції В. І. Шинкарука - цього визначного українського вченого, філософа-гуманіста другої половини ХХ ст., й полягає фундаментальний підхід до розгляду життя людини як певної цілісності).

Якщо життя людини розглядати як діяльність, спрямовану на утворення умов існування, а водночас як процес духовно-практичної самореалізації, то можна

побачити людину, що переживає відчуття насолоди життям, відчуття повноти буття (саме у цьому здійснюється соціально-психологічний аналіз життя людини як продукту цілеспрямованої, індивідуальної, особистої творчості). Суть людського способу буття у світі зумовлена саме цією діяльністю, якою виявляється творчість духу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичко І. В. Філософія свободи // Філософсько-антропологічні читання пам'яті О.І. Яценка. - К., 1996.
2. Шинкарук В. І. До питання про історичний генезис діалектичної логіки як науки // Логіка і методологія науки. - К., 1964.
3. Шинкарук В.И. Единство диалектики, логики и теории познания. - К., 1977.
4. Шинкарук В. И., Яценко А. И. Гуманизм диалектико-материалистического мировоззрения. -К., 1984.
5. Человек и мир человека: категории «человек» и «мир» в системе научного мировоззрения. - К., 1972.
6. Табачковський В. Г. Філософській образ світу та національні самосвідомість // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. - К., 1996.
7. Научное мировоззрение и социалистическая культура. - К., 1988.
8. Искусство в мире духовной культуры. - К., 1985.
9. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми. - К., 2000.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ДАНІ

Автор: Клочков Ілля Володимирович, Клочков Илья Владимирович, Klochkov Ilya Vladimirovich.

Назва документу: Проблеми буття та світогляду людини як наскрізні теми філософської творчості В. І. Шинкарука; проблемы бытия и мировоззрения как основные темы философского творчества В. И. Шинкарука; The ontological and human world-view as a general themes of the scientific discoveries in the theory a V. I. Sincharuck.

Ключові слова: логіка науки, раціональність, наукове знання, методологія науки; логика науки, рациональность, научное знание, методология науки; scientific lodgic, rationality, scientific knowledge, methodology of science.

Анотація (реферат): Стаття присвячена комплексному розгляду проблеми розвитку людини і мислення в контексті творчості українських мислителів другої половини ХХ століття. Визначаються умови її позиціонування в працях В. І. Шинкарука; Стаття посвящена комплексному рассмотрению проблемы развития человека и мышления в контексте творчества украинских мыслителей второй половины ХХ столетия. Определяются предпосылки ее позиционирования в работах В. И. Шинкарука; Article dedicated to the complex review of the problem developments human being and mind in context of works philosopher's a second part of XX century. Also studies the premises of positioning in the work's of V. I. Sincharuck..

Дата публікації документа та джерело: Мультиверсум. Філософський альманах Зб. наук. праць / Гол. ред. Лях В. В. – Вип. 32. – К.: Український центр духовної культури, 2003. – 220 с. – С. 68–77.

Факультет, кафедра: Факультет бродильних і цукрових виробництв, кафедра філософії.